

אירוניה ומוסיקה

(על "שירים שונים" לנתן זך)
סאת שלמה גרודזנסקי

אופטימיזם או נעגועים" — ולעומת השירה (העדיפה בעיניו), האינקלר סיבית, הכוללת את "האימפולסים הנוגים", המשלימים". חולשתה של השירה האקסקלוסיבית, שהיא "אינה סרבלת כל הסתכלות אירונית". מעטים הם השירים של זך שנעדר בהם לגמרי יסוד אירוני זה. בשיר שהובא לעיל אפשר לראות מה "ערש" שים "האימפולסים המנוגדים, המשלימים" למימוש של השיר, המבטא אמוציות לא־הרמשעיות, לא מבודדות זו מזו, לא־תמימות (האמנם יש אמוציות כאלו?).

כאן יש להעיר משהו על עולמם של שירים אלה — כאן, לאחר שדוד בר בעקרון המעצב את השיר, שכן הוא העושה אותו לשיר, אחד למעשה שהידין של אדם, מודה אני, כי ערש זה אינו עולם מופר לי ביותר, זה הוא עולם כמעט ללא סימני־היריב "לוקאליים". אודה, כי אני יודע אם זה משום שזה הוא העולם של (המשך בעמוד 8)

שברקע השיר, ואין כל הכרח לפענחם כדי לקלוטו, דומה, שמוטב לראות פתיחה אירונית זו רק כאפאקט מבוון, כתחבולה נגד הפאטוס הארסומטטי, אשר המשורר אינו רוצה בו. אם אינך בעיקר היסטוריוסוף, בלשן, פסיכואנאליטיקן, המבקש אסמכהות לתיאוריה זו, או אחרת, אין לך כל סיבה להתפנן ולהחליט, כי אירוניה זו רומזת לקרע טראגי בגופו של המשורר או שמשתקף בה משבר התרבות בזמנו.

אירוניה כיסוד אינטאגרצלי היא אחת מתכונותיו האופייניות של סוג אחד של שירה, ואולי במיוחד של שירת זמננו. א. א. ריצ'ארדס, המשפיע ביותר שבין אנשי־העיון בשירי האנגלית המודרנית שלאחר מלחמת־העולם הראשונה, מדבר על שני סוגי שירה: האקסקלוסיבית, זו "המסתפקת בפיתוח מלא וסדיר של חוויות מיוחדות ומצומצמות, של אמוציה מסוימת, כגון, צער, חדווה, גאווה; של עמדה מסוימת, אהבה, זעם, הערצה, תקווה; ושל הלך־נפש מסוים, מילאנכוליה,

שיריו הראשונים של נתן זך ראוי אור בראשית שנות החמישים, וכך הוא משתייך, כרונולוגית ומבחינת הסביבה שבה עשה את דאשיתו בספרותו, לדור שלאחר "דור הפלמ"ח". בין שיש דור כזה ובין שאיננו אין ספק שזך הוא אחד מממציאיו, דומני, שאין לו הכשרונות הנדרשים מדבר של אסכולה, כשרון ליחסי־ציבור, או למ ודאי הוא שרבה תרומתו ליצירת הנוסח של חבורה זו. נוסח זה ייחודו בעיקר בכך, שהשראתו באה מן השירה האנגלית המודרנית, בשעה שתודות שקדמו בספרות העברית נשאו עיניהם לשירה הרומנטית, הפולגית והגרמנית. בינתיים נעשה נוסח זה פרולארי ביותר: הוא גוססה־החובה של כל משורר מתחיל השואף להתקבל בחברה טובה, כמעט עניין שב־טון טוב, אולם אין לומר, שפרט ליוצאי־איס־מ־הכלל ספורים, הצמיח נוסח זה פירות חשובים בשירתנו. בשנים האחרונות, עם התאזרחותו של נוסח זה כמעט בכל העתונים וכתבי־העת, נעשה הוא יותר ויותר צחיח, הודר על צמיו ומחקה את עצמו, דומה, כי אפי שר לומר ללא צל של פסק, כי כשם שלפני עשר שנים יותר התחבט כל משורר צעיר שואף ללשון וסגנון שלו בבעיה, כיצד לכתוב שלא כנתן אלי־תרמן, כן יתחבטו משוררים מתחילים בשנות הששים בבעיה, כיצד לכתוב שלא כיהודה עמיחי או כדוד אבידן. על־כן כה רבה ההפתעה בספרו של זך. הוא לא עמד במקום אחד, לא שיעבד עצמו לנוסח, דומה, שכבר אמרתי פעם, כי לדעתי זך הוא סבי קר השירה המשכיל המבחין ביותר שקם לנו בשנים האחרונות, ולמעשה כמעט האחד הראוי לקריאה עכשית, השבח הגדול ביותר שאפשר לומר על שיריו החדשים, שמרביתם עומדים במבחן ערכיו כמבקר.

השיר הראשון בספר ("רגע אחד") מדגים יפה תכונה עיקרית של שירה זו. השיר פותח בשורה אירונית, בוצמטה מוקיונית במקצת:

רגע אחד שקט בבקשה. אָנָּה. אָנִי
ולצה לומר דבר קטן.

ומכאן, ממחציתה השניה של השיר רת, המשכו, השונה מאד, של השיר:

ואעבר על פני ילתי לגעת בשולי
אדרתו. לא נגעתי. מי יכול היה
לדעת מה שלא ידעתי.

תחיל דבק בבגדי. בזקנו
הסתפכו ורדים. פנךאה לן
לילה קדם פסקן. מי יכול היה
לדעת שבעוד לילה יהיה
ריק קמו צפור, קשה קמו אָבֵן.

לא ילתי לדעת. אינני מאשים
אותו. לפעמים אני מרגיש אותו קם
בשנתו, סהרורי קמו ים, תולף
לדי, אומר

לי בני.

בני. לא ידעתי שאמה במדה
בזאת, אתי.

הקורא ישגה, הוא עלול לאבד את המפתח לשיר זה, אם ירבה לתהות על המשתמע מן הפתיחה האירונית ומה שבא לאחריה. עלי להודות במש"פס־קדום אחד, דומני, כי הגישה הישירה והפורית ביותר לשיר היא מצד החזית, מן השיר המוגמר, ולא מצד הרקע — הלשוני, הפסיכולוגי, הסוציולוגי. הפתיחה האירונית אינה באה לעודדנו לחיטוטים ברבדים הטטויים

שירים לנתן זך

(סוף מעמוד זה)

את קצין סמולקה מסרתיך ואת

הנקשה קמה שהיא מבקשת. מן

אתך מבלי לקבל דבר שאיננו

בשעת קבלתו. מן לי את היכלת

קלי סתו נקרא אל הדברים

לרשת. מן לי לנשה.

הנוקק שיר זה למה שנקרא "ני-

תוח"ז" דומני שכל מי שקורא שיר

לא במקרה ולא מתוך חובה ימצא

בו, ללא כל סיוע, את כל הסגולות

שנגעתי בחן ברפוף: את האילונייה

(היש שיר שחוא מטבע הדברים סר-

בני יותר ל"הסתכלות אירונית" מא-

שר תפילה ז): את המבנה המוסי-

קאלי המורכב ומאורגאני (יש להקשיב

לא רק למוסיקה שבסיומי השורות

אלא לזו שבתוכן, שאינה נפסקת אף

הרף-עין אחד): את היכולת (חטכ-

נית) שבתשומת-לב מתמידה, בשליטה

מלאה וערינה.

הפעם אין בי ספק, פי אני מניח

על המדף ספר שירים ששוב ושוב

אחזר אליו.

שלמת גרודזנסקי

המחצית השנייה של המאה העשרים

או משום שזה עולמת של ישראל.

תחת אגני על הרבה דברים הנעדרים

שירים אלה, ובעיקר על כך, שאין

בעולם זה כל אחיות בדמות-נגד:

בית, גן-עדן, אבוד, עבר, מורשה. אני

מודה, שבזה ודאי שיש ענין לסוצי-

ולוגים, להיסטוריונים ולפילוסופים.

אם אשאל את עצמי, מדוע שירה

זו נוטה את עצמי עלי בעוצמה, עד

שהיא דוחקת את תחויתי, לא תהיה

לי תשובת אחרת אלא, יכולת סכ-

ית". שני פנים למה שנקרא טכניקה

באמנות. הטכניקה היא בת-בריתה של

התרמית וגם של המצפון. הטכניקה

המרמזת, הוירטואוזית, מוסיקה, מעגלת,

פקשטת, הטכניקה האחרת נאבדת

בהארמונית החלקה. הטכניקה האחרת

היא עמלן של המצפון. היא חשדנית

כלפי הסנטימנטים התרומיים הכאים

מאליהם, כלפי המוסיקה המהפנטת,

כלפי הבית העומד הכן לשכן את המ-

לים, כלפי ישיבתן הנוחה במקצבים

מודים.

זך נאמן לדפוס המסורתי ביותר

שבדפוסי השיר: החזרה (על מלים, מש-

פטים, צלילים), ההברה או המלה האחר-

רונה בשורה המתחרזת עם הברה או

מלה בשורה אחרת היא צורת-החזרה

השכיחה ביותר בשירה. אפשר לומר,

כי זך הותר למוסיקאליזציה של

השורה כולה. העקרון המעצב את השיר

רים האלה הוא החירוז הפנימי, המש-

מש מסרה אחרת מאשר החירוז המי-

כני של ההברות האחרונות בשירה.

החירוז בפנים השורה, ברווחים קבר

עים ולא-קבועים, דומה שהוא מקרי

יותר מאשר החירוז בסופה של השיר

זה: אולם ודאי שהוא מורכב יותר,

פוחת אפשרויות מרובות יותר לויטונן

של הטעמות שבמשמעות ובמקצב -

אולי המסתורין העמוק ביותר בשירה

אפשר לומר: טכניקה משובחת, אולם

המפלא במיטב שיריו החדשים

של זך הוא הרושם של סמונטאגניות

בדירה: דומה, כי מלאכתו של המשורר

רר באה בסופו של תהליך יצירתו

של השיר.

לציתי להביא במלואו שיר שהרחי-

בני ביותר - זה הפותח בבית זה:

נתאר ערבים ורדים

שוא, אולי, תבקש לתלך ימים

למדיים

מן השוא, שוא, אולי, תבקש להם

ימים אבודים

שוא, מן, שוא, צללים צלולים

צקשו.

אולם זה הוא השיר הארוך ביותר

בספר, דומה, שגם בית ראשון זה

דיו להעיד, משום-מה מצטער אני

שאיני יכול להביאו כולו.

אסתפק בשיר קצר יותר, אביאו

לא רק משום שהוא בין המשובחים

שבספר, אלא גם משום נושאו, שגם

הוא מן ההפתעות שבספר זה. שיר

זה ועוד שיר אחר (-אם תמיתני

בימי"). נכתבו בגוף-שני: מלבד כמ-

עם שאין שירי-אתה בספר זה:

מן לי מה שיש לעץ ומה שהוא

לא יאמר

ומן לי את היכלת לאמר מה שיש

לעץ.

את השרטוטים הדקים שהרוח

משרטטת בהשכלת ליל הקיץ

ואת החשקה שאין בה לא שרטוט

ולא דמות.

מן לי את הדמיות שהיו לי

ואין לי

עו לחשב על כך שהיו לי. מן לי